

Скаб 2003: Скаб М. С. Прагматика апеляції в українській мові: навчальний посібник. – Чернівці: Рута, 2003. – 80 с.

ЯКМИСЛ: Апресян В. Ю., Апресян Ю. Д., Бабаева Б. Э. и др. Языковая картина мира и системная лексикография / Отв. ред. Ю. Д. Апресян. – М.: Языки славянских культур, 2006. – 912 с.

Iryna Shkitska. Manipulative Value of Adresses by Common Names

Peculiarities of realization of manipulative value of addresses by common names as a tactics of intensifying the importance of interlocutor are analyzed. Groups of addresses by common names are arranged, peculiarities of their functioning as a means of influence and their role in the utterance are defined.

Key words: address by common name, tactics of intensifying the importance of interlocutor, manipulation strategy of positive.

УДК 81*367.7

Оксана Мусик (Тернопіль)

ПЕРСОНІФІКАЦІЯ ЯК ВИЯВ АВТОРСЬКОГО СВІТОБАЧЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕЗІЙ ІГОРЯ КАЛИНЦЯ)

Стаття присвячена аналізу персоніфікацій в авторській картині світу І. Калинця. У ході дослідження описано функціонально-семантичні особливості уособлень, які характеризують світобачення Ігоря Калинця, та визначено їхню національно-ментальну специфіку в ідіолекті поета-шістдесятника.

Ключові слова: персоніфікація, троп, індивідуально-авторська картина світу, Ігор Калинець.

У сучасних наукових розвідках метафору розглядають не лише як троп, а й як засіб формування понять, що здатний відображати та зберігати особливості певної культури, у ній відбивається генетична

пам'ять та соціальний досвід людини, вона виражає національні особливості мовної картини світу. Художня метафора являє собою окремий варіант концептуалізації позамовної дійсності, який сформувався у результаті взаємодії індивідуального й загальнонародного, емоційного й раціонального чинників у свідомості письменника. Вона відображає, з одного боку, універсальні закони світобудови, а з другого – індивідуально-авторські уявлення про дійсність. З огляду на це перспективним напрямом українського мовознавства залишається дослідження метафоричних одиниць в ідіолектах окремих письменників.

Об'єктом аналізу в запропонованій статті стала персоніфікація у поетичній мові І. Калинця. Завдання нашого дослідження з'ясувати роль персоніфікації як механізму моделювання й інтерпретації художньої картини світу, встановити семантичний потенціал образів у персоніфікаціях, а також їх національно-ментальну специфіку. Матеріалом послужила художня спадщина І. Калинця, поета, який репрезентує „шістдесятництво” як загальнокультурне явище, що пробуджувало національну свідомість, зберігало етногенетичну пам'ять, вражало глибиною мислення.

Образність поезії І. Калинця ґрунтується на міфологічних та фольклорних пластах українського народу. Як зазначає О. Гнатюк, „саме заглибленість у нашарування культури, постійне в-неї-буття, намагання осмислити традицію й показати її промінювання під сучасну пору, свідчать, що поезія Калинця неповторна, його світ приваблює і заманює читача углиб, бо це не просто перевіршовані національні перекази, міфи, історичні сюжети, а поетично зображене сьогодення з глибокою (в буквальному і переносному значеннях) ретроспекцією” [Гнатюк: 20].

Персоніфікація пояснюється як троп, що утворюється перенесенням ознак особи на предмети, речі, явища, тваринний і рослинний світ [Мацько: 446]. Подекуди поняття „персоніфікація” пояснюють як олоднення лише абстрактних найменувань – узагальнених понять, ознак, властивостей, дій. Наприклад, філософ та філолог О. Лосев убачав у цьому тропі „тільки таке уособлення, де абстрактне поняття постає як особа, особистість, але вже з перевагою значення якраз цього абстрактного поняття” [Лосев: 433].

Близькою до психологічного паралелізму персоніфікацію вважав О. Веселовський. Паралельні зображення людини та природи науковець мотивував особливістю нашої свідомості, яка „живе у сфері зближень і паралелей, образно засвоюючи собі явища навколишнього світу, вливаючи в них свій зміст і знову сприймаючи їх уже олюдненими” [Веселовский: 107]. Мова ж поезії, на думку дослідника, продовжує психологічний процес, користуючись образами мови і міфу, їх метафорами та символами.

Персоніфікація „закорінена у народному міфологемному світосприйнятті, притаманному українській ментальності, з погляду якої природа є жива” [Літературознавчий: 548]. Наголошуючи на значній ролі персоніфікації, передусім у художній творчості, як медіатора між архаїчним, міфологічним і сучасним раціональним мисленням людини, посередника між космоцентричною та антропоцентричною моделями світу, Н. Слухай кваліфікує цей троп як:

– перенесення людських ознак і властивостей на феномени світу живої і неживої природи – панпсихізм;

– перенесення ознак і властивостей одних феноменів світу живої і одухотвореної природи на інші феномени світу природи, або панкосмізм; цей тип персоніфікацій включає перенесення ознак світу природи на людину;

– метонімічне перенесення, або перенесення ознак і властивостей живого і одухотвореного за віссю частина – ціле, тобто за синекдохічною або власне-метонімічною моделлю;

– перенесення ознак і властивостей живого на абстрактні реалії психічного і етичного планів [Слухай].

Отже, з логіко-лінгвістичного погляду персоніфікацію розглядають як синкретичний троп осі псевдототожності та суміжності [Охріменко: 13].

У творчості І. Калинця, естетизм поезій якого ґрунтовно вибудований на народних матрицях світосприйняття [Мафтин: 60], персоніфікація посідає значне місце. У його творах цей троп репрезентований різними семантичними групами лексики та є яскравим маркером авторського поетичного мислення. Це, в свою чергу, підтверджує той факт, що „для поезії І. Калинця надзвичайно

суттєвим є поняття пам'яті – родової, історичної, генетичної” [Мафтин: 59].

Найчисельніший тип персоніфікацій в авторській поетичній мові складають уособлення феноменів світу природи. За частотністю реалізації центральне місце серед них посідає вегетативна модель (модель – конструкція, структура, зразок, за яким побудована певна одиниця мови [ВТССУМ: 683]: *на цвинтарі спить останній твій майстер, / куць глоду береже його спокій* [Калинець: 32]; *позбігалися будяки до храму Божого / та й гатять головами у трухляві двері* [Калинець: 40]; *рушили ордою по підсоннях соняшникові хаці* [Калинець: 41]; *повзуть куці по лагідній горі* [Калинець: 47]; *край перелазу лузає соняшник безслів'я* [Калинець: 55]; *терен / голки / для грамофонів / розпродує* [Калинець: 65]; *скачуть / куці / під вітрову / дудку* [Калинець: 66]; *шикуються у лави жовтодзюбі лози / враз оголивши списи літорослів* [Калинець: 99]; *отари куців бляли б уздогін / і квіти покинули б райські луки / пелюстками лижучи твої п'яти* [Калинець: 207]; *тільки ситі гарбузи / вилігуються у кублах / до морозів* [Калинець: 227]; *на хвильку / перебивають / ясну розмову ромашок / що пропонують себе / сонцеві* [Калинець: 237].

У циклі „Пробуджена муза” спостерігаємо традиційне для українського фольклору ототожнення людського тіла із деревом: *і дерево кричить до віч. / Але стривай-но, придивися: / хіба се дерево? Се ти – / стоїш, як дерево без листя, / уся нага до срамоти ... Знов ти, безпомічна і гола, / самотнім деревом стаєш* [Калинець: 98]. Персоніфікуються у текстах насамперед дерева, які відіграють в національній свідомості народу символічну роль. Так, ясен символізує стрункого козака, хлопця, парубка [Жайворонок: 665]; калина виступає символом духовного життя жінки, уособлюючи її дівочість, красу та кохання, заміжжя, радість та горе, родинні почуття [Жайворонок: 269]; явір, персоніфікує красу, стрункість, силу молодого хлопця, парубка, козака, коханого, тугу, печаль дівчини, розлученої з милим [Жайворонок: 660]. У поезії І. Калинця такі метафоричні перенесення засвідчують тексти: *в цупкі обійми взяв тебе корінням ясен* [Калинець: 19]; *запрошує людей на обійстя калина, / вдягнувши в китиці багрові жовту плахту* [Калинець: 28] тощо. Традиційне тлумачення образу липи, яка, за визначенням М. Малохи, символізує жіноче начало, є берегинею роду [Малоха: 104],

реалізоване у тропі: *опікунко родинного тепла / прамамо двору листо / впусти нас до свого дупла / як до собору на молитву / ... вже подавився поговір / дзвенить весільний поїзд / опікунко сім'ї вповіж / свою предвічну повість* [Калинець: 99].

У поезії „Палка ніч” актуалізується фразеологізм „скакати у гречку”, репрезентований у такому контексті: *Танець жаги витинала троїста всоте, в духмяні ложа манила лукава гречка* [Калинець: 27].

Модель першоелементів буття представлена уособленнями вітру (*А вітер вороний сурмив / над сніговим сумним сувоєм* [Калинець: 18], *Гасає вітер свавільно на майдані за ринком* [Калинець: 35]); вогню (*Молимося вогню, що тужить нашою кров'ю ... / „Очисти нас від скверни, ватро Купала, / ти ж сонце годуєш свого полум'я вим'ям...”* [Калинець: 30]); води (*Богине в розмаїтих одмінах / прообразе багатолокого стовпа / з-над Збруча / нині ниспошли себе / виснаженій землі / ... і визволь нас / від тягара скорбот / пекучою сльозою* [Калинець: 119]). Вогонь, вода здавна пошановуються як святі, їм поклоняються й до нашого часу [Жайворонок: 106]. Тому поетичні звернення до вогню, води у текстах І. Калинця звучать як молитва-прохання. З цього приводу науковці зазначають, що „молитва як поетичний жанр, завдяки Калинцеві, в українській поезії другої половини ХХ ст. переживає свою ренесансну пору” [Мафтин: 61].

Здавна відома і тісна прив'язаність українського народу до землі, материнського лона, в якому формується не лише фізичний, а й духовний генотип людини. Ще з язичницьких часів земля шанувалася та обожнювалася як мати, що родить (дає) людям усе, потрібне для життя, і забирає до себе по смерті; в народній уяві земля виступає персоніфікованою істотою [Жайворонок: 243]. У досліджуваній поезії простежується особливе емоційне ставлення до землі, яка сприймається як жива істота: *спить земля прабатьків під цвинтарним плотом* [Калинець: 74]. У поезії „Зима” О. Кульчицької за допомогою метафоризованих дієслів автор створює цілісний персоніфікований образ землі-людини: *Спала Земля, / підібгавши під себе ноги, / в затишнім / сніговім наметі, / а поруч у віковічних барлогах / зимували старі ведмеді / ... Землі було тепло в наметі, / і уста вона склала в усміх, / Бо їй снилось, / що ведмеді ласують медом, / а зайці мають молоду капусту* [Калинець: 47].

Особливу увагу привертають персоніфікації астральних понять: місяця, зір, сонця. У поезії І. Калинця об'єктивується традиційний народнопісенний образ місяця як уособлення коханого [Жайворонки: 369], наприклад: *іде до калини свататися місяць, / і дід поважно піде відчинять ворота* [Калинець: 29]. У вірші „Палка ніч” актуалізується традиція обмазування дьогтем воріт тих дівчат, які позбулися цноти до шлюбу: *Заздрісний місяць зеленим дьогтем / всі ворота в селі у ту ніч обмазав* [Калинець: 28]. Окрім антропоморфних перетворень астронімів, знаходимо і зооморфні: *З левади, де зорі пасуться, найпахучіше сіно /... до Вожа Великого запрягався місяць / і відьми привозив сіна цілу котицю* [Калинець: 36].

У фольклорі України збереглася пам'ять про найдревніші божества астрального культу. Сонце, син Сварога, називається вогнем, йому молилися наші предки. Вони розпалювали священний вогонь на Купала, щоб задобрити небесний вогонь – Сонце, аби дарувало їм очищення – духовне й тілесне, щедрий урожай, продовження роду [Мафтин: 61]. У поезії І. Калинця персоніфікація сонця актуалізує ці давні вірування: *і сонце що через багаття стрибало як на Купала* [Калинець: 161].

Персоніфікуються також предметні природні феномени таких моделей, як: анімальна (*оп'яніли горобці від дикого винограду* [Калинець: 48], *а куди котик / червоний клубок / сонця котить / а де він / козушка / купив / аж по вушка* [Калинець: 65]); часова (*в травах / травень нас звінчав* [Калинець: 25], *вже вечір хмару настромив на місяця вила* [Калинець: 31], *вечір на вечерю собі забаг / місяця диню і сузір винограду* [Калинець: 32], *крутяться / ліниво / як платівки / осінні дні / вересень / мелодії / на них записує* [Калинець: 65]); географічних об'єктів (*і, вписані в лагідні гори, / востаннє хиталися бані* [Калинець: 37], *залишилися / кучеряві пагорбки / що паслися вздовж залізниці* [Калинець: 84]).

Інший тип персоніфікації репрезентований уособленнями побутових предметів, наприклад: *мила, скрипка вмерла* [Калинець: 18]; *в білім футлярі скрипка, яка не спить* [Калинець: 27]; *спить моєї доні рожевий возик* [Калинець: 28]; *осей світільник забув свого гориколіта* [Калинець: 73]; *хвоста задерши пергамент по луці брикає* [Калинець: 67]; *сріблясте перо сумує за птахом* [Калинець: 150]; *недописаний лист як равлик ховається в себе* [Калинець: 236] тощо.

Більшість персоніфікованих як природних феноменів, так і предметних, є яскравими виразниками міфологічного мислення людини. Разом з тим уособлюються предмети, які мають безпосереднє відношення до християнства: *востаннє хиталися бані, / вмирали ясно і гордо, / так, як вмирають останні* [Калинець: 37]; *і шукали між бур'янами / вічний спочинок ікони* [Калинець: 38]; *росте дзвіниця стрімко, як смерека* [Калинець: 47]. Як зазначають дослідники, в основі Калинцевої поетики – титанічна робота, що може бути визначена як реконструкція українського менталітету, де живуть химерно злиті язичництво і християнство [Мафтин: 59].

Наступний тип персоніфікацій складають метонімічні уособлення, представлені власне-метонімічним і синекдохічним різновидами. У досліджуваних текстах їх засвідчують такі власне-метонімічні уособлення, як: *Я все забув. Чекала інша. / І вже не дві, одна, єдина / не лебедина і не ніжна / революційна Україна* [Калинець: 19]; *Польща знову сидить на своєму ослінчику і мисє ноги тільки в одному морі, і Литва сидить на своєму і сама мисє ноги у тому ж морі, а Вітчизна наша марить, як і марила, золотим стільцем* [Калинець: 222]; *Чигає на мене провінція /.../ каменус мене провінція /.../ каже провінція / ославив ти мене / малесеньку / на цілу більшеньку* [Калинець: 113].

Метонімічні персоніфікації складають також уособлення синекдохічних субститутів людини, наприклад: *сплять коханої коси / сплять коханої перси* [Калинець: 109]; *мовчить Ваш язик* [Калинець: 126].

Окремий тип персоніфікацій формують уособлення абстракцій. Людські почуття, емоції, переживання стають доступними для візуального, акустичного, тактильного сприймання, наприклад: *замість весільної фати нап'яв фатум чорну намітку на ясні очі* [Калинець: 42]; *і торкнув їй спокій вічі, слід сльози з лиця зітерши* [Калинець: 48]; *танцювала на кінчику полум'я наша журба* [Калинець: 72]; *примітивна уява водить / його по колу* [Калинець: 86]; *двома пальчиками / тримає мене туга* [Калинець: 135]; *бачу дзигу суєтності / що чекає / мене мов пес* [Калинець: 237] тощо.

У цілому загальний перелік засобів персоніфікації (Н. Слухай) І. Калинця є надзвичайно різноманітним. З-поміж них найактивнішими є: предикація типових дій людей: *в срібні ризи /*

облачилась / зима [Калинець: 60], терен / голки / для грамофонів / розпродує [Калинець: 65]; предикація якостей людини: *і, вписані в лагідні гори, / востаннє хиталися бані* [Калинець: 37], *а вернувся апостолом з бунтарською бородою* [Калинець: 20]; предикація форм спілкування, характерних для світу людей: *шептала мушля у тиші / про сплески панчіх на підлогу* [Калинець: 102], *схвильовано промовляє / вікно до краплин* [Калинець: 236]; предикація людських стосунків: *у небі раптом віти / засперечаються з вітрами* [Калинець: 23], *іде до калини свататися місяць* [Калинець: 29]; використання метафоричних звертань: *вежо / єдине / моє прибіжище* [Калинець: 237], *земле ... / визволь нас / від тягара скорбот / пекучою сльозою* [Калинець: 119]; предикація людських емоцій, почуттів: *зелене деревце / що боїться назвати / дідизною / грудку перегнуою* [Калинець: 186]; руйнування фразеологічного звороту: *Танець жаги витинала троїста всоте, в духмяні ложа манила лукава гречка* [Калинець: 27]; предикація дій, притаманних тваринам та рослинам: *де димарі старих замшлїх хат / завітли білим квітом диму* [Калинець: 47], *зів'яв дзвін / як гарбузова квітка* [Калинець: 62], *з левади, де зорі пасуться, найтасучіше сіно /.../ до Вожа Великого затрягався місяць / і відьмі привозив сіна цілу копицю* [Калинець: 36].

Проведені нами спостереження засвідчують, що персоніфікації, об'єктивовані лексикою різних семантичних груп, в індивідуально-авторській картині світу І. Калинця відіграють важливу роль не лише як засіб відтворення дійсності та досягнення образності, а й як спосіб мовомислення поета, витоки якого закорінені у народному світогляді. У Калинцевих персоніфікаціях реалізуються й традиційно етнічні, й індивідуально-авторські риси, що дозволяє змоделювати мовно-концептуальну картину світу українського народу певного періоду. У цьому вбачаємо перспективність подібних досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

- Веселовский: Веселовский А. Н. Психологический параллелизм и его формы в отображениях поэтического стиля.—М.: Высш. шк., 1989.—405 с.
- ВТССУМ: Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2005. — 1728 с.

- Гнатюк: Гнатюк О. Від упорядника збірки // І. Калинець. Пробуджена муза. – К., 1992. – С. 3-27.
- Жайворонок: Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
- Калинець: Калинець І. М. Поезії. – Львів: Піраміда, 2008. – 608 с.
- Літературознавчий: Літературознавчий словник-довідник / Уклад. Р. Т. Гром'як та ін. – К.: Академія, 1997. – 457 с.
- Лосев: Лосев А. Ф. Проблема варіативного функціонування поетического язика // Знак. Символ. Миф. – М.: Изд-во Московского университета, 1982. – 479 с.
- Малоха: Малоха М. Образ липи и калины в традиционной культуре и языке славян // Матеріали V конференції. Мова і культура: в 5 т.: Т. IV. – Київ: Collegium. – 1997. – С. 102-109.
- Мафтин: Мафтин Н. „Знов сниться нації легенда про ностальгійний дар євшану” // Дивослово. – 2004. – №7. – С. 59-63.
- Мацько: Мацько Л. І. та ін. Стилїстика української мови: підручник / За ред. Л. І. Мацько. – К.: Вища школа, 2003. – 462 с.
- Охріменко: Охріменко Т. В. Еволюція системи тропів псевдототожності в російському поетичному мовленні (на матеріалі фольклорних творів і текстів у жанрі фольклорних стилізацій XVII-XX ст.): автореф. дис. канд. філол. наук. – Київ, 2009. – 20 с.
- Слухай: Слухай Н. Персоніфікація в поетичній мові Т. Шевченка / <http://www.utoronto.ca/tsq/20/slukhai20.shtml>

Oksana Mysyk. Personification as special feature of author's word view (after Ihor Kalynets' poetry)

The article deals with the analysis of different after semantics personifications in the author's picture of the world of I. Kalynets. It is described functionally semantic features of personifications, that determine world view of Ihor Kalynets, and found out their national and mental specific in the idiolekt of poet-shistdesyatnyk.

Key words: Ihor Kalynets, individual author's picture of the world, personification, trope.